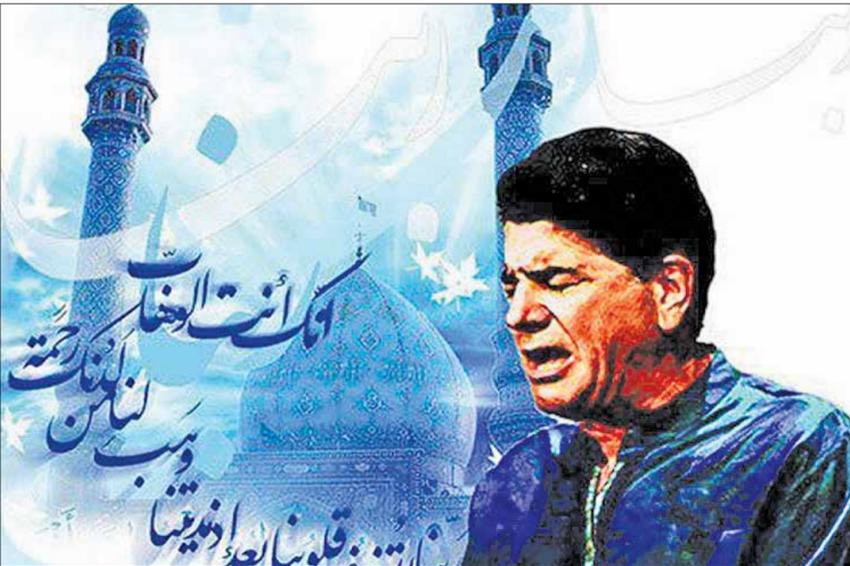

از سه‌گانه نآسمان؛ تحلیلی بر معماری صوتی «رینا»

القای حس صمیمی گفت‌وگو با خدا

اثر «رینا» با صدای محمدرضا شجریان را می‌توان یکی از شاخص‌ترین نمونه‌های مذهب‌های پیوند میان سنت قرائت مذهبی و نظام دستگاهی موسیقی ایرانی دانست؛ اجرایی که نه صرفاً یک مناجات مناسبتی، بلکه نمونه‌ای ممتاز از تبلور دانش ردیف، مهارت آوازی و درک عمیق از بیان مناسبتی، بلکه نمونه‌ای ممتاز از تبلور دانش ردیف، مهارت آوازی و درک عمیق از بیان معنوی از بیان معنوی است

گزارش

علیرضا سپهوند

روزنامه نگار و پژوهشگر موسیقی

می‌گیرد که به طور عمده بر بستر دستگاه شور و آواز افشاری استوار است، با گرایش‌هایی به گوشه‌هایی که حال و هوای مناجات‌گونه را تقویت می‌کنند. انتخاب شور بی‌دلیل نیست؛ این دستگاه به سبب فواصل خاص و کشش‌های ملودیکش، قابلیت بالایی برای القای تضرع، خشوع و تعلیق دارد و همچنین به مقام «رست» در موسیقی عرب نزدیک است. به نوعی اگر بخواهیم ربنای شجریان را از منظر موسیقی قرائتی تحلیل کنیم، «رینا» از مقام رست شروع می‌شود و پس از فرزاد و فرودهای متعدد در مقام صبا به پایان می‌رسد که در بخش پایانی نیز به بیات ترک و ماهور نزدیک است. در اجرای شجریان، شاهد تأکید بر درجاتی هستیم که حس ناپایداری کنترل‌شده ایجاد می‌کنند؛ درجه‌هایی که با تحریرهای محدود اما هدفمند، شنونده را در تعلیقی روحانی نگه می‌دارند. برخلاف بسیاری از آوازهای ردیفی

که میدان گسترده‌ای برای باده‌پردازی دارند، در اینجا باده در خدمت متن است، نه نمایش مهارت. کوک اجرای اصلی با دیابازون منطبق نیست و اجرای اصلی حدود ۵۵ سنت موسیقایی پایین‌تر از فا دیابازون است. از لحاظ فواصل درجات گام نیز، قطعه در گام افشاری دو و یا شکسته بیات ترک فا و همچنین ماهور فا (انتهای قطعه) قابل اجراست. البته شروع قطعه به عراق افشاری نزدیک است. از منظر مقام‌های مربوط به قرائت قرآن، رینا به طور کلی در مقام رست آغاز می‌شود و در مقام صبا خاتمه می‌یابد. یکی از ویژگی‌های مهم این اجرا، پرهیز از تحریرهای پرزرق‌وبرق و نمایشی است. شجریان که در آواز دستگاهی به پیچیده‌ترین تحریرها تسلط داشت، در «رینا» عاقلانه از اغراق فاصله می‌گیرد. تحریرها کوتاه، منقطع و در اغلب موارد به‌مثابه تأکیدهای بیانی، نه

تزیینات صرف. این انتخاب سبب شده است که کلام قرآن در مرکز توجه باقی بماند. به بیان دیگر، تکنیک در اینجا پنهان است و حضوری مؤثر اما فروتنانه دارد. همین خویشتنداری فنی، یکی از دلایل اثرگذاری ماندگار قطعه است. از منظر ساختار جمله‌بندی، «رینا» بر پایه چهار فرزاد اصلی آیات شکل گرفته که هر کدام با قوس ملودیکی مستقل اما مرتبط اجرا می‌شوند. شجریان در هر فرزاد، با حرکت تدریجی از منطقه میانی صدا به اوج و بازگشت نرم به نت شاهد، نوعی معماری صوتی می‌سازد. اوج‌ها ناگهانی نیستند؛ با شیب ملایم و نفس‌گیری دقیق به دست می‌آیند. این کنترل نفس، که از آموزش کلاسیک و تمرین‌های مداوم او ناشی می‌شود، امکان می‌دهد تا عبارات با بدون گسست معنایی ادا شوند. تداوم خط ملودی، حتی در کشش‌های طولانی روی واژه‌هایی چون «رینا»، نشان‌دهنده مهارت در مدیریت جریان هوا و زروانسی است.

در این حیث رنگ صوتی، صدای شجریان در این اجرا در دوره‌ای قرار دارد که طنین شفاف، زلال و در عین حال گرم او به اوج پختگی رسیده بود. نه از خش‌دارشدگی سال‌های پانای خبر است و نه از سبکی جوانی. زروانسی در فخره‌های دهانی و سینه‌ای به تعادل رسیده و همین امر، وضوح ادای حروف عربی را تضمین می‌کند. دقت در مخارج حروف، بویژه در حروف حلقی و صامت‌های قلقله‌دار، نشان می‌دهد که خواننده با سنت قرائت آشناست و صرفاً از منظر موسیقایی به متن نمی‌نگرد. در واقع، «رینا» محل تلاقی دو سنت است؛ سنت تلاوت و سنت آواز ایرانی.

نکنه مهم دیگر، ریتم آزاد (آزاد خوانی) قطعه است. «رینا» فاقد ضرب مشخص است و در قالب آواز بدون تریا مترا آزاد اجرا می‌شود. با این حال، نوعی ریتم درونی بر اثر حاکم است؛ ریتمی که از تکیه‌های کلامی و کشش‌ها جها ناشی می‌شود. شجریان با درک دقیق وزن معنایی آیات، کشش‌ها را تنظیم می‌کند. هرجا معنا اقتضا کند، مکثی کوتاه یا امتدادی طولانی ایجاد می‌شود. این انعطاف‌پذیری ریتمیک، حس گفت‌وگو و صمیمانه با خداوند را القا می‌کند؛ گویی خواننده نه در حال اجرای قطعه‌ای از پیش طراحی شده، بلکه در حال نیایشی شخصی است. از دیدگاه دینامیک (شدت‌وری)، دامنه تغییرات در «رینا» سنجیده و محدود اما بسیار مؤثر است. خبری از تصادهای شدید پیانو و فورته نیست؛ بلکه شدت صدا به تدریج افزایش یا کاهش می‌یابد. این گزاردان‌های نرم دینامیکی، بویژه در نزدیک شدن به اوج‌های

ملودیک، باعث می‌شود شنونده بدون احساس فشار صوتی، در مسیر عاطفی قطعه حرکت کند. اوج‌ها بیش از آنکه فریاد باشند، نوعی گشایش‌اند؛ گشایشی که به جای برون‌ریزی حالتی درونی دارد. از منظر تحلیل فرمال، می‌توان «رینا» را نوعی مینیاتور آوازی دانست. زمان نسبتاً کوتاه آن، در قیاس با آوازهای مفصل دستگاهی، ایجاب می‌کند که خواننده با حداقل مصالح، حداکثر تأثیر را بیافریند. در اینجا خبری از گردش گسترده در گوشه‌های متعدد نیست؛ تمرکز بر یک فضای مدال و پرداخت عمیق همان فضاست. این تمرکز، انسجام اثر را تضمین می‌کند. شنونده از ابتدا تا انتها در اقلیم صوتی واحدی باقی می‌ماند و همین یگانگی، حس مراقبه را تقویت می‌کند.

همچنین باید به بافت صوتی مینیمال اثر اشاره کرد. نبود ساز همراه یا تنظیم ارکسترال، تمام بار بیان را بر دوش صدا می‌گذارد. در چنین شرایطی، کوچک‌ترین لغزش یا افراط می‌تواند آشکار شود. اما شجریان با کنترل دقیق ویبراسیون، ثبات کوک و شفافیت بیان، اجرایی ارائه می‌دهد که حتی پس از دهه‌ها شنیدن مکرر، تازگی خود را حفظ کرده است. ویبراسیون در این اجرا پارک و سریع است، نه پهن و نمایشی؛ به‌گونه‌ای که بیشتر به گرمای طبیعی صدا می‌افزاید تا آنکه جلب توجه کند. از منظر فرهنگی و اجتماعی نیز «رینا» فراتر از یک اجرای آوازی عمل کرده است. این قطعه در بستر تاریخی خاصی ضبط شد و به مرور با لحظه‌های جمعی ماه رمضان گره خورد. تکرار سالانه آن در لحظات افطار، نوعی شرطی شدن عاطفی ایجاد کرده است؛ به‌طوری‌که برای بسیاری از ایرانیان، شنیدن اولین جمله‌های آن معادل ورود به فضای معنوی رمضان است. این پیوند میان موسیقی و آیین، نشان می‌دهد که چگونه یک اجرای هنری می‌تواند کارکردی فراتر از زیبایی‌شناسی بیابد و به عنصر هویت‌ساز بدل شود.

در جمع‌بندی، «رینا»ی شجریان را می‌توان نمونه‌ای کم‌نظیر از همنشینی تکنیک و معنا دانست. انتخاب هوشمندانه دستگاه، خویشتنداری در تحریر، معماری دقیق جمله‌ها، کنترل نفس و دینامیک و درک عمیق از متن قرائتی، همگی در خدمت خلق اثری قرار گرفته‌اند که نه صرفاً به سبب شهرت خواننده، بلکه به دلیل کیفیت موسیقایی و صداقت بی‌پایانش ماندگار شده است. این اجرا نشان می‌دهد که در اوج مهارت، گاه بیشترین تأثیر از مسیر سادگی و تمرکز می‌گذرد؛ سادگی‌ای که حاصل سال‌ها تجربه و تأمل است.

گفت‌وگو با علی قائم‌مقامی درباره هنرورهای سینما و آخرین حضور عنایت بخشی

آنها که همیشه در حاشیه قاب ماندند

گفت‌وگو

نیلوفر ساسانی

گروه فرهنگی

تا اوضاع کامل، دقیق، منضبط و وقت‌شناس بودند. برایشان مهم بود که کار درست انجام شود.» در «شاه‌نقش»، عنایت بخشی نقش یک پیشکسوت سینما را بازی می‌کند که در آسایشگاه سالمندان بستری است؛ شخصیتی که هم‌زمان یادآور تاریخ سینما و فراموش‌شدگی آن است. همین انتخاب، فیلم را از نوستالژی صرف دور می‌کشد و به نقدی اجتماعی نزدیک می‌سازد. قائم‌مقامی تأکید می‌کند که «شاه‌نقش» فقط ادای دین به سینما نیست؛ «فیلم رگه‌های اجتماعی و انتقادی جدی دارد. حتی فضاهای انتخاباتی و بخشی از سخنان نامزدی‌های ریاست جمهوری در فیلم آمده است. شاید بعضی‌ها انتظار یک کم‌دی داشته باشند، اما این فیلم بیشتر یک اثر اجتماعی است که از طنز به‌عنوان ابزار استفاده می‌کند، نه هدف.» او درباره واکنش هنروران به فیلم می‌گوید: «بسیاری از این دوستان با عشق به سینمای قدیم زندگی می‌کنند. آرزویشان شاید فقط حضور در یک پلان کوتاه باشد. وقتی فیلم را دیدند، همچنان زده شدند، چون خودشان را دیدند؛ بی‌واسطه و بی‌اغراق. «شاه‌نقش» سال‌ها زحمات کشیده‌اند، اما کمتر دیده شده‌اند.» در نهایت، اکران آنلاین فرصتی تازه برای فیلمی از این جنس فراهم کرده است. قائم‌مقامی معتقد است: «خیلی از فیلم‌ها در اکران عمومی آن‌طور که باید دیده نمی‌شوند، اما در اکران آنلاین مخاطب خودشان را پیدا می‌کنند. خوشبختانه «شاه‌نقش» فروش خوبی داشته و این نشان می‌دهد این فضا می‌تواند شانس دوباره‌ای برای بعضی فیلم‌ها باشد.»

همان‌جا شروع شد. «اما آنچه «شاه‌نقش» را از بسیاری فیلم‌های موسوم به «سینما درباره سینما» جدا می‌کند، تمرکز آن بر هنرورهاست؛ کسانی که معمولاً فقط وقتی دیده می‌شوند که قرار است جمعیتی را بر کنند. قائم‌مقامی در این‌باره می‌گوید: «از ابتدا با آقای احمدلو به این نتیجه رسیدیم که اگر قرار است درباره این فضا فیلم بسازیم، خود این آدم‌ها باید جلوی دوربین باشند. دوستانی مثل مجید علیزاده، غلام ژاپی و بسیاری از هنرورهایی که سال‌ها در سینما کار کرده‌اند. اینها نقش بازی نمی‌کردند؛ زندگی‌شان را می‌آوردند جلوی در کنار هنرورها، حضور پیشکسوتان سینما نیز بخش مهمی از فیلم است؛ از جمله زنده‌یاد عنایت بخشی و رضا رویگری. «شاه‌نقش» آخرین حضور سینمایی عنایت بخشی است؛ حضوری که سال گذشته در چهار وسومین جشنواره فیلم فجر، دیپلم افتخار بهترین بازیگر نقش مکمل مرد را برای او به همراه داشت. قائم‌مقامی درباره این همکاری می‌گوید: «واقعاً هیچ‌وقت فکری نمی‌کردیم این‌ا آخرین نقش آفرینی زنده‌یاد بخشی باشد. حتی برای پروژه بعدی شاهد احمدلو هم قرار بود حضور داشته باشند که متأسفانه آن کار به تعویق افتاد. ما با این نگاه سر‌صحنه نرفتم که داریم.» وداع می‌کنیم؛ این فقط تقدیر بود. «او از منشی حرفه‌ای و اخلاق‌گاری عنایت بخشی با احترام یاد می‌کند: «با وجود شرایط جسمی خاص‌شان، شخصاً برای جلسه گفت‌وگو درباره فیلم‌نامه به دفتر آمدند. بیش از شصت سال سابقه کار داشتند، اما

ادامه گمانه‌زنی‌ها برای اکران نوروز

پس از قطعی شدن اکران فیلم‌های «نیم شب» و «فایق‌سواری در تهران» در نوروز ۱۴۰۵ همزمان با دریافت پروانه نمایش، اکران نوروزی «زنده‌شور»، «بامبولک ۲» و «بهشت تبه‌کاران» نیز قطعی شد. در حالی که این روزها اخباری از ریزنی شورای صنفی نمایش یا صاحبان آثار برای اکران نوروزی به گوش می‌رسد، فیلم‌های «زنده‌شور»، «بامبولک ۲» و «بهشت تبه‌کاران» نیز در فهرست اکران نوروزی قرار گرفتند. با این اوصاف از میان پنج فیلم قطعی شده برای اکران در نوروز ۱۴۰۵، سه فیلم از آثار حاضر در جشنواره فجر چهل و چهارم بودند که با قطعی شدن اکران «زنده‌شور» یک فیلم از میان آنها برگزیده سیمیرغ بلورین بهترین فیلم مردی نیز شد. علاوه بر اینها، مذاکراتی با عوامل فیلم سینمایی «اسکورت» به کارگردانی یوسف حاتمی‌کیا نیز در حال انجام است که این فیلم نیز به عنوان یکی دیگر از فیلم‌های برگزیده آرا تماشاگران، در ترکیب اکران نوروزی قرار داشته باشد و این حضور به تصمیم دست اندرکاران «اسکورت» بستگی دارد. «نیم شب» و سیمیرغ بلورین بهترین فیلمبرداری و بهترین فیلم از نگاه ملی، «زنده‌شور» و سیمیرغ بلورین بهترین نقش مکمل مرد، بهترین موسیقی فیلم، بهترین نقش اول مرد و بهترین کارگردانی و «اسکورت» نیز سیمیرغ بلورین بهترین صداگذاری و تدوین را دریافت کردند. علاوه بر این فیلم‌ها، فیلم سینمایی «آنتیک» به کارگردانی هادی نائیجی که سال گذشته در جشنواره فیلم فجر حضور داشت در روزهای آتی در فهرست فیلم‌های اکران نوروزی قرار می‌گیرد. این فیلم مشکلاتی دارد که اوایل هفته آینده حل خواهد شد و پس از صدور مجوزهای لازم، به ترکیب اکران نوروزی اضافه می‌شود. **ایرنا**

کناره‌گیری مدیر لوور

پس از سرقت قرن

مدیر موزه لوور پس از سرقت جواهرات ۱۰۲ میلیون دلاری، انقباض‌های پیاپی کارکنان و انتقادهای فرسودگی زیرساخت‌ها، استعفا کرد. لوور پس از مجموعه‌ای از ناکامی‌های پرسرو صدا برای این سرقتی مشهور جهان استعفا کرد و خبرگزاری «فرانس ۲۴» رسماً تأیید کرد اما نول مکرون، رئیس جمهوری فرانسه نیز استعفا او را پذیرفته است. **ایسنا**

«دکتر هافمن» محصول مشترک ایران و ترکیه

رضا حسین‌آبادی در دومین اثر از سه‌گانه خود پس از «دکتر هافمن» این بار به سراغ یک خواننده ترک رفت است: «مهره اردوغان ایک» به همراه «باریش یکتاش» بازیگر ترک قرار است در این اثر نقش اصلی ظاهر شوند. سرمایه‌گذار و مجری طرح این اثر سینمایی را بیتا جسمانی بر عهده خواهد داشت که تهیه‌کنندگی فیلم «ایرو» را به‌طور مشترک با حمیده‌السادات آسوده انجام دادند. این فیلم «کمیکال» نام دارد. حسام نواب‌صوفی، پرستو قیطاسی و فرهاد کریم‌خانی دیگر بازیگران این اثر سینمایی هستند. «دکتر هافمن» که پیش‌تر به کارگردانی رضا حسین‌آبادی و تهیه‌کنندگی محمدرضا شریفی‌نیا با حضور بازیگران ترک و ایرانی ساخته شده، سال آینده به‌طور همزمان در ایران و ترکیه اکران خواهد شد. اثر جدید حسین‌آبادی همانند اثر پیشین این کارگردان محصول مشترک ایران و ترکیه است. **ایرنا**

«گمشده» به فارسی

دوبله شد

سریال «گمشده» با گویندگی ۳۶ نفر از گویندگان گفتار فیلم در واحد دوبلاژ اداره کل تأمین و رسانه بین‌الملل سیما دوبله شد. این سریال در گونه درام، معمایی، جنایی و پلیسی محصول نیوزیلند و ایرلند در سال ۲۰۲۳ قرار است از شبکه دو سیما پخش شود. این سریال ماجرای زوج جوانی است که هر دو در یک زمان ناپدید می‌شوند. دو کاراکتر به بررسی پرونده می‌پردازند و طی چند روز جسد مرد جوان را می‌یابند و پس از مدت زمان کوتاهی دختر به سلامت به خانه بازمی‌گردد و سپس مشخص می‌شود که قاتل نامزد وی کسی جز شهردار نیست که در واقع عمدی در کار نبوده است. **ایران**

امیدواری جبلی

برای ساخت «پایتخت ۸»

رئیس سازمان صداوسیما ابراز امیدواری کرده است که بتوانند فصل جدید این سریال را سال آینده مقابل دوربین ببرند. سخنان رئیس سازمان صداوسیما درباره ساخت فصل جدید «پایتخت ۸» در حالی مطرح می‌شود که پیش‌تر کارگردان این سریال، سیروس مقدم، اعلام کرده بود که ارتباطش با تیم سازنده و سازمان صداوسیما موقتاً قطع است و تصمیم‌گیران برای ساخت فصل هشتم فعلاً خبری ندارد. بر اساس خبری که کانال تلگرامی سازمان صداوسیما چهارشنبه (ششم اسفندماه) در جریان جلسه دولت در پاسخ به پرسش خبرنگاران درباره ساخت سری جدید سریال محبوب «پایتخت ۸» جمالی با بیان کرده است. بنابر این خبر، جبلی گفته است: «امیدواریم بتوانیم اواخر بهار یا اوایل تابستان سال آینده مجموعه «پایتخت ۸» را جلوی دوربین ببریم.» **ایسنا**

